

Muinsuskaitse legend Fredi Tomps: „Juurdeehitise tegemine Estoniale on täiesti väär mõte!“

Eesti muinsuskaitse grand old man **Fredi Tomps** (93) on veendunud, et uus Estonia tuleb projekteerida ja ehitada mere äärde, mitte teha juurdeehitist ajaloolisele [teatrimajale](#). Intervjueeris **P riit Hõbemägi**.

- NB! PABERKANDJAL ILMUNUD SISU -

Kui kevadel hakati avalikkuses arutama [Estonia teatrimaja](#) juurdeehitise püstitamist Tammsaare parki, siis tundis ka legendaarne muinsuskaitaja ja arhitekt **Fredi-Armand Tomps** vajadust oma sõna sekka öelda. 70 aastat restaureerimise erialal töötanud ja UNESCO juures asuvat Rahvusvahelist Kinnismälestiste Nõukogu nõustanud muinsuskaitaja ei saanud kauem vaikida: „Ma olen nii pikka aega töötanud restaureerimise erialal, et kuni mul veel jõudu on, siis ma pean häält tegema ja oma arvamuse avaldama – juurdeehitise tegemine Estoniale on täiesti väär mõte!“

Fredi Tomps, teie olite üks Tallinna ajaloolise linnasüdame muinsuskaitse alla võtmise idee autoritest, see sai teoks 1966. aastal. Nüüd ripub õhus idee ehitada vanalinna muinsuskaitsevööndisse [Estonia teatritele](#) juurdeehitis. Kuidas teie selle peale vaatate?

Minu arvates on [Estonia teatrimajale](#) juurdeehitise tegemine täiesti võõras mõte juba selle tõttu, et siis me peame hakkama tühistama varasemaid riiklikult vastu võetud otsuseid selle hoone ja piirkonna kaitse kohta. Ja see ei ole Estonia hoone ja tema juurdeehitise ainus probleem, ehkki tekitab juba nüüd nii suuri vaidlusi ja arusaamatust. Sest kui [teatrimajale](#) peaaegu sama suur maht juurde panna, siis on selge, et temast ei jää enam järgi seda sümbolit või mälestusmärki, mida me oleme siia maani kaitsnud. Mõtted, mis ka ajalehes ilmusid, kiskusid kraavi poole, sest pakuti ikkagi Estonia kui monumendi hõlma alla seda juurdeehitist. Eskiiside ja skeemide alusel tundus ehitise oma kubatuuri poolest veelgi suurema ja võimsamana kui [Estonia teater](#) ise. Me oleme vaba riik ja oma tahte teostaja, aga ikka

ekspress.ee

Estonia teater
Teater

veel püüame teise sümboli hõlma all mingit uut sümbolit tekitada.

Mõned arvavad, et Estonia kaotab juurdeehitise oma näo ja muutub millekski, millele on raske nime anda.

Eriti üllatav oli ettepanek minule selle tõttu, et Estonia suutis sõjast ikkagi välja tulla. Meil on olnud õnne, et oleme suutnud sümboli säilitada. Sõjas purustatud hoone restaureeris meie kõige nimekam arhitekt Alar Kotli (taastamistööd jõudsid lõpule 1951. aastaks – P. H.). Omal ajal panime Tallinnale niisuguse rõnga või piiri peale ja ütlesime, et see ala kuulub nüüd muinsuskaitse alla. Väga raske oli seda läbi suruda. Nõukogudeaegsed Tallinna linna juhid ei suutnud harjuda mõttega, et 120 hektarit Tallinnast pannakse järsku muinsuskaitsete otsuste ja tahtmise alla. Aga me suutsime seda teha tänu Eesti rahva avalikule poolehoiule ja saime selle kaitsetsooni. Ja seda me peame austama, sest see on rahva häälega paika pandud. Kaitsetsooni kuulub ka seesama [Estonia teater](#). Lisaks on ta ka arhitektuurisümbolina eraldi mälestusmärk. Kõige sellega tuleb arvestada. Lihtsalt võtta ja hakata arhitektuurisümbolina kaitse all olevale Estoniale kaitsevööndisse kiirustades juurdeehitist tegema oleks täiesti väär.

Kuidas paistaks võimalik juurdeehitis Pärnu maantee poolsest küljelt, näiteks nn Urla maja eest vaadatuna?

Kui me nüüd tõsiselt kaaluksime ooperihoone paigutamist [teatrimaja](#) Pärnu maantee poolsesse külge, mille käigus kaetakse ära Estonia tagumine fassaad, siis... Esiteks – linna sees on haljastust nagunii liiga vähe ja Tammsaare park kaoks ära, teiseks puuduvad seal parkimise võimalused. Kolmas probleem on autode liiklemise skeem tulevikus. Kui autod hakkavad liikuma ilma juhita, siis need suunad ja teed hakkavad ka vastavalt sellele muutuma. Peaksime hoopiski perspektiivsemalt tulevikku vaatama, et hoida seda raasukest haljastust, mis Estonia taga praegu on. Aga sellise tähtsa hoone paigutamine juba praegu liikluses kitsasse olukorda on minu arvates täiesti vale. Järelikult peame leidma lahenduse kusagil mujal. Ja seda on nüüd juba väga palju heietatud, et niisuguse väärrika hoone jaoks ei ole meil kohta...

Estonia tagakülje kohta on ju kirjutatud isegi seda, et see on stalinistlik, et seda ei olegi üldse vaja säilitada, et milleks meile selline stalinistlik sein.

Estonia tagakülg sai pommitamisel kõige rohkem kannatada. Estonia taastamiseks korraldati mitu arhitektuurikonkurssi, mille võitis Alar Kotli, sest tema töö oli lihtsalt kõige parem. Konkursi tingimused nägid ette paljude uute ruumide ehitamise majja ning Kotli lahendas selle nii, et projekteeris Estonia tagaküljele juurdeehitise. Kuna uued ruumid tingisid ka uue akende jaotuse, siis algset hilisjuugendlikku välimust tagumine fassaad enam ei saanud. Nii et sellel pole kõige vähematki pistmist mingi stalinismi ega muu -ismiga.

Kuidas õnnestus siiski Estonia taastada? Kas Tallinnas oli pärast sõda selliseid ohumomente, et milleks meile neid tsaariaegse ehitise varemeid vaja on, ehitame parem midagi muud?

Selle põhjus oli Estonia kui sümboli väärtus. Lammutamise küsimust ei kerkinud kunagi üles. Estonia oli oma sisu ja vormi tõttu niivõrd omane inimestele, ka nendele, kes tipus istusid. Sellist üksmeelt mingi lahenduse suhtes ei ole ma hiljem kohanud. See hoone on Eesti ise – „Estonia“ – ja keegi ei arutanud, kas seda nüüd maha lammutada või mitte. (Taastamise otsus võeti vastu varem, kui okupatsioonivõim oma karmimat palet hakkas näitama – P. H.)

Kuidas oskas arhitekt Alar Kotli Estonia teatrimaja dekoori luua sellisena, et kõik rahule jäid?

Vahetult pärast sõda ei olnud meil ehituses mingit stalinismi ega kommunismi, seal oli vaid üks eesmärk ja idee – teha Tallinn korda ja tallinlastele tagasi anda. Kotli lahendas Estonia taastamise projekti vastavalt oma oskustele ja oma tööekspidamisele. Minu arvates oli see lahendus igati sobilik. Ei saa kuidagi öelda, et mingi stalinism oli selle otsuse juures. Kotli looming on juba iseenesest tähelepanuväärne – vabariigi presidendi kantselei hoone Kadriorus ja kahe torniga Pauluse kirik Rakveres, hilisemast Tallinna Laululavast rääkimata. Minule oli ta tollal parim õpetaja ja ma sain tema tarkusest väga palju tuge ja õpetust. Ta oskas inimestega, ka tudengitega rääkida ja suhelda. Samas oli ta väga tagasihoidlik, ei trüginud ega

püüdnud esimene olla. Ta oli üks esimesi Eesti Arhitektide Liidu esimehi. Kotli oli tõsine töömees ja selle eest teda hinnati.

Kas teatrile langenud pomm oli juhuslik või oli see sihitud Estonia peale?

Kes seda pimedal ööl nägi, kuigi põlevad laternad rippusid küll üleval taevas. Aga Tallinna vanalinna püüti teadlikult hävitada, seda näitavad Harju tänava ja Niguliste kvartali saatus. Püüti teha umbes sama, mida kindla peale tehti Narvas. Seal oli eesmärk lihtsalt tampida linn nii puruks kui võimalik. Ma käisin Narvas esimest korda 1939. aastal üheteistaastase poisina. Ja käisin uuesti 1947. aastal augustikuu alguses. Mind huvitas, sest ma olen Virumaal sündinud ja Narva oli Virumaa suurlinn. Ja see vahe, mida ma seal nägin pärast sõda... 1947. aastal lasid sapöörid varemeid õhku. Ise nägin, et võimsad paekivimüürid olid kõik alles. Pane katus peale ja hakka allpool korda tegema, ei ole mingit küsimust. Aga Narva hävitati sihilikult. Mul oli jutuajamine toleaegse kultuuriministriga, kellega ma pidin käima kooskõlastamas ka Narva restaureerimise asju. Ma ei hakka nime nimetama, las ta olla. Ta oli olnud patareikomandör Punaarmees ja ta rääkis mulle, et talle anti käsk lihtsalt linna tulistada, lihtsalt tulistada. Aga Narvas ei olnud siis enam mingit vastast, sest sakslased olid juba ammu sealt jalga lasknud ja elanikud evakueeritud.

Tallinna vanalinnas on palju ajaloolisi kihistusi, äkki on mingid vanad müürid maa sees oma tähtsuse juba minetanud?

Tallinna vanalinn on tervik, ta on läbi aegade ja mitmes mõttes olnud üks kindel tervik. Mina pean Tallinna vanalinna ja tema kindlustusi Läänemere rannikul olevate kindluslinnade seas kõige võimsamaks. Algas Toompealt, jätkus linnamüüri ja kaitsetornidega, seejärel bastionidega, siis tulid rannapatareid ja kõige lõpuks Peeter Suure merekindluse kaitsevöönd, mis ulatus Hiiumaalt kuni Soomes Hankoni väljja. Nii et Tallinn on oma ajaloo poolest haruldane eksponaat. Mitte kummalgi Läänemere kaldal, ei Skandinaavia pool ega siin idapoolses Baltikumis ega ka Saksamaal ei ole teist sellist linna, mis läbi aegade oleks oma kindlusehitiste ja bastionidega võrreldav Tallinna kui tervikuga. Tervik tähendab seda, et kui üks ajastu, ütleme, keskaeg lõppes

linnamüüri ja tornidega, siis algas bastionide aeg ja hiljem merekindluse aeg ning kõik need kihistused on säilinud. Need on ajastud, mis iseloomustavad Tallinna arengut ja muutumist. Kui bastionide aeg lõppes, siis hakati nende peale ehitama uusi tsiviilehitisi igapäevaelu tarbeks. Kuivõrd ja mismoodi me saame ja suudame teatud perioodi eksponeerida? Nüüd öeldakse, et ehitame Skoone bastioni peale suure kontserdisaali, missugune võimas värk, paistaks üle linna! Aga Skoone bastion on kõige suurem ja ainus, mis on nii hästi säilinud koos oma käikude ja kõigega. Minu unistus on, et kui nüüd Patarei hakkab Tallinna kindlustusi läbi aegade oma ekspositsioonis näitama, siis bastionide puhul oleks eksponaadiks Skoone bastion, mis on kõige võimsam ja kõige suurem. Pealmine osa peakski olema restaureeritud või rekonstrueeritud, nii nagu me teame, mismoodi see bastionina funktsioneeris – kahurid, laskepesad jms.

Mida öelda neile, kes usuvad, et äkki ikka võiks Estonia taga pargis natukene kaevata ja sinna ehitada, et näitame neid müürijuppe hiljem keldris?

Estonia teatri taga oli Uus turg, ega see ei ole tühi maa! Selle nii-öelda pargi all on ju kõik vanad konstruktsioonid olemas. Mõned võib-olla isegi mõtleavad, et kui uus juurdeehitis sinna tuleb, vaat siis saame teada, mis seal maa all on. Sest kui ehitatakse, siis tuleb ju tingimata kaevata! Aga mina ütlen, et just need kaevamised võivad Estonia juurdeehitise täitsa ära keelata, sest me ei tea, mis sealt välja tuleb. Et seal on bastion maa sees, see on päris kindel, ei ole kahtlust. Aga ma ei usu, et nii kaugele üldse jõutakse.

Muinsuskaitsevööndi peal on veel rohevöönd, mis on rajatud bastionide vööndi peale. Sinna ei tohi üldse midagi uut juurde ehitada.

No ei tohi, ei tohi! 1932. aastal trükitud Tallinna linna plaanil on vanalinna ümber roheline vöönd. Vähe sellest – veelgi vanemal plaanil 1856. aastast ümbritseb suur haljasala vanalinna, Toompead ja linnamüüri. Kui võrrelda haljasalavööndit aastatest 1856 ja 1932, siis on need täiesti identsed. Ja meil ei ole mingit õigust hakata nüüd siia haljasalale midagi juurde ehitama, olgu seal ükskõik kui magusad kohad. See on Tallinna vanalinna

traditsioon. Terve meie linn on läbi aegade suure lugupidamisega säilitanud seda rohelist vööndit ümber vanalinna, mis on omakorda nagu roosa rubiin linnamüüri sees. See on tõsine väärtus, millega peame tingimata arvestama. Ja kõik need bastionid on haljasala osa, sest haljasala katab bastionivööndit. Väga hea, et see on niimoodi säilitatud. Selline lugupidamine on alanud juba 19. sajandi keskel ja on kogu aeg jätkunud. Vaatamata sellele, et on nii ahvatlev sinna uusi ehitisi teha. Ja ka meil ei ole õigust bastioni peale kontserdisaali luua. Bastion ise või mis tahes tema lõik on väga oluline osa sellest ajaloolisest perioodist, kui see vanalinna ümbritsev haljasala Tallinna tekkis.

Jah, me võime siin toimetada selle eesmärgiga, et midagi muuta, aga see muutmine peab toimuma selle nimel, et tuua rohkem välja just seda ajajärku ja neid nüansse, mis tol ajal ehituses olid. Mina olen muinsuskaitstes olnud ja küpsenud läbi aastakümnete. Ma lähtun sellest, et haljasvöönd ja bastionid on omaette väärtus, mis alles vajab rohkem avastamist ja eksponeerimist. Ja selle tõttu ma olen otsinud viimasel ajal mere äärest uue [Estonia teatrimaja](#) ehitamiseks hoopis teisi kohti.

Kas Linnahall kuulub ka teie arvates võimalike ooperimaja asukohtade hulka?

Ei, uue ooperimaja ehitamine nõuab ikkagi teistsugust käsitlust, kui Linnahallis on. See nõuaks suuri ümberehitusi, ja kas see üldse tasub ära? Aga kui turism taastub ja Tallinnas juba mere ääres olevatele ehitistele lisame veel uue ooperihoone, siis oleks see midagi erilist. Läänemere kallastel kusagil mujal ju teist niisugust linna nagu Tallinn ei ole.

Mis tundeid see tants ümber [Estonia teatrimaja](#) juurdeehitise tekitab?

See tekitab – kuidas öelda – võib-olla mittevajalikku ärevust. Ma ei ole enam otsustaja ja ma ei ole tegutseja. Aga kui vaatad kõike seda kõrvalt ja leiad, et võib-olla on võimalik seda kuidagi kallutada mingisugusel moel... Iga hääl on tähtis, kui jutt on sellest, et võib-olla hakatakse Estoniat ümber ehitama! Minu lugupidamine Soome kõige nimekamatele arhitektidele Armas Lindgrenile ja Wivi Lönnile, kes [Estonia teatrimaja](#) projekteerisid ja meile midagi erilist kinkisid. Ja me päätsime Estonia ka

sõjapurustustest... Paratamatult tekkis tahtmine omapoolset seisukohta avaldada. Kas sellest mingit kasu on, ei ole isegi oluline. Aga ma saan rahu iseendaga, kui ma ütlen oma sõna. Ma olen nii pikka aega, 70 aastat töötanud restaureerimise erialal, kuulusin UNESCOt nõustava ICOMOSi (Rahvusvaheline Kinnismälestiste Nõukogu) koosseisu. Ma olen maailma näinud, mitte ainult Eestis, vaid ka Euroopas ja Ameerikas. Mõtlesin, et saatus ja amet on mulle andnud selliseid võimalusi, et kui mul veel jõudu on, siis ma pean ikka häält tegema ja oma arvamuse avaldama: juurdeehitise tegemine Estoniale on täiesti väär mõte!

Miks peaks üldse nii kole kiire olema? Tundub nagu valik „kas juurdeehitis või mitte midagi“?

Küsimus ei ole ajas, mitte keegi ei sunni meid kiirustades uut Estoniat üles ehitama. Mõtleme rohkem tulevikule ja ehitame uue teatrimaja, mis oleks meie põlvkonna Estonia, sest oleme seda väärt. Meile on aega antud, meile on võimalused antud, meile on inimesed antud ja meil on Eestis pool tuhat arhitekti, kes töötavad loominguliselt. Kuidas me ei suuda nüüd seda tänapäeva uue Eesti sümbolit, uut Estonia teatrimaja üles ehitada selle jõuga, mis meil on olemas nii loojate kui ka rahalise poole pealt? Kui me suutsime Tartus selle imeehitise (Eesti Rahva Muuseumi – P. H.) paika panna, olgugi et ta on nüüd seal lennurajal ja klaasist, siis ma arvan, et ikkagi leiame ka Tallinnas sellise koha, mis tõesti väärrib sümbolehitist, mille me võiksime siis ka üles ehitada.

- ÄÄREJUTT -

Fredi-Armand Tomps (93)

Arhitekt ja legendaarne muinsuskaitaja, kogu Eesti NSVd katva toimiva ehituspärandi kaitstesüsteemi looja.

Nõukogude ajal juhtis ta restaureerimisarhitektina enamiku olulisemate mälestiste ülesehitamist, sh Narva Hermannii linnuse ja Rakvere linnuse restaureerimist.

Tallinna vanalinna ja teiste ajalooliste linnasüdame kaitse alla võtmise algataja.

Üks Eesti Vabaõhumuuseumi ja Lahemaa Rahvuspargi rajajaid.

Vabaõhumuuseumi arhitektina töötas välja eksponaathoonete lahtivõtmise, ületoomise ja restaureerimise meetodika.

Lahemaa Rahvuspargi ehitus-restaureerimistöde juhendaja-konsultandina restaureeris Altja küla ja kõrtsi ning inventariseeris Lahemaa Rahvuspargi rannakülad.

Mõisakeskuste elluärataja, osalenud 14 Eesti mõisa restaureerimises, sh Sagadi mõisa restaureerimise autor-arhitekt.

Kauaaegne vabariikliku muinsuskaitse inspeksiooni juht selle loomisest alates, aastatel 1969–1993.

2018. aastal pälvis Eesti Kultuurkapitali arhitektuuri sihtkapitali elutööpreemia.

Autasustatud Valgetähe III klassi teenetemärgiga.

- PISITEKST -

•

„Kaevamine Tammsaare pargis võib Estonia juurdeehitise täitsa ära keelata, sest me ei tea, mis sealt maa seest välja tuleb.“